

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE ELS RESULTATS DE DEU ANYS DE TREBALL ARQUEOLÒGIC A BAETULO

JOSEP GUITART I DURAN

Els deu anys transcorreguts des de l'elaboració de la monografia històrico-arqueològica sobre la Baetulo romana¹ han sigut particularment dinàmics i enriquidors pel que fa a l'arqueologia urbana a Badalona, tal com es pot entreveure en el resum sintètic d'actuacions que Pepita Padrós acaba de fer en aquesta tribuna.

En l'esmentada monografia es recopilaven i s'interpretaven per primera vegada les dades nombroses i disperses de la topografia arqueològica del jaciment, i s'avançaven ja diverses hipòtesis interpretatives sobre l'urbanisme i sobre l'evolució històrica de la ciutat. I això es feia amb una doble finalitat: explicar-nos la realitat i la significació d'aquest jaciment que ens posava en contacte amb un fet important per a la història del país: la seva transformació com a efecte directe i força immediat de la romanització. I a la vegada orientar i inscriure en un marc general les actuacions arqueològiques successives que lògicament haurien d'anar matisant i enriquint les diferents interpretacions assolides, i confirmant, desmentint o modificant les hipòtesis formulades.

Assajar ara de fer una confrontació d'aquella interpretació global amb els resultats concrets de les noves actuacions dutes a terme en aquest temps és una tasca ben suggestiva, que hem iniciat ja d'una manera sistemàtica i que ens portarà sens dubte a una reformulació interpretativa de diversos aspectes de la ciutat. En el marc limitat d'aquesta tribuna haurem d'acontentar-nos però amb unes breus reflexions sobre alguns dels més destacables d'aquests aspectes.

LA MURALLA

Així per exemple, respecte a la muralla fundacional de la ciutat s'han obtingut recentment comprovacions i precisions realment significatives:

Les prospeccions realitzades a l'actual plaça de l'Assemblea de Catalunya (abans plaça del Bisbe Irurita) han permès constatar en primer lloc, que les restes arqueològiques descobertes el 1934-1936, publicades per Serra Ràfols² i colgades després altra vegada a l'urbanitzar la zona es

1. J. GUITART: *Baetulo. Topografía arqueológica, urbanismo e historia*, 1976.
2. J. de C. SERRA RÀFOLS: Excavaciones en Baetulo (Badalona) y descubrimiento de la puerta NE de la ciudad. *Ampurias*, I, 1939.

conserven encara pràcticament intactes a més de cinc metres de profunditat sota aquesta plaça. Constatació important ja que permet pensar tant en el seu possible reestudi, que podria aclarir aspectes bàsics de l'evolució de la ciutat, com en el tractament monumental i museogràfic futur donada l'envergadura i l'espectacularitat d'aquelles restes.

També gràcies a aquestes prospeccions ha sigut possible situar correctament i amb precisió dins la planta general de la ciutat aquelles restes, entre les quals hi ha un tram de 24 m de la muralla fundacional i la porta de l'*oppidum* flanquejada per una potent torre quadrada.

La ubicació topogràfica d'aquest conjunt en relació amb les demés restes conegudes de la ciutat fou un dels punts més difícils a resoldre en el nostre primer intent interpretatiu, ja que les plantes publicades el 1940 no donaven cap punt de referència que permetés fer altra cosa més que una aproximació hipotètica. Ara la seva resituació correcta ens dona per la muralla un lleuger canvi d'orientació —amb el qual s'aproxima més a l'orientació dels carrers de la trama urbana antiga—, i ens desplaça la torre i la porta uns 7 m cap el SE respecte a la nostra hipòtesi anterior. Com a conseqüència d'aquest desplaçament es fa més rectilini el traçat resultant del carrer núm. 1, i en conjunt se'ns presenta més regularitzada l'ordenació urbanística de la part baixa de la ciutat.

Respecte al límit del recinte undacional de l'*oppidum* pel NW, és a dir pel costat de muntanya —pel qual no teníem cap dada que ens permetés fixar-lo més que amb una aproximació molt relativa—, l'excavació d'urgència al carrer Sant Josep i de Rosés, amb l'aparició d'estrats arqueològics del segle I a.d.C. proporciona un indici que fa pensar en una major extensió per aquesta banda. Tal vegada les restes de la muralla fundacional que tancaria per aquí el recinte estiguin sota l'actual autopista Barcelona-Mataró.

EL FÒRUM I LA INTERPRETACIÓ DE LA TRAMA URBANA

Respecte a la disposició urbanística de la ciutat tenim també novetats substancials.

La interpretació inicial de fa deu anys partia de les poques dades arqueològiques disponibles aleshores, però uilitzava també dues hipòtesis prèvies: que la ciutat va ser fundada *ex novo* pels romans, i com tal va rebre, com era lògic a l'època, una organització urbanística de tipus regular seguint els paràmetres colonials romans; i que l'urbanisme antic de Baetulo tenia una perduració i un reflex clar en la disposició de l'estructura de l'hàbitat medieval i modern de la ciutat.

La investigació arqueològica posterior ha anat aportant cada dia més proves de la validesa i exactitud d'aquestes premises prèvies, però a la vegada ha proporcionat també forces elements per matitzar i ajustar la plasmació concreta d'aquella estructura urbana aplicada al solar concret

on s'installà la Baetulo antiga: tenim precisions en el traçat d'alguns carrers, se n'ha documentat algun de nou, hi ha alguna variació en l'orientació de la trama urbana sobretot a la part alta de la ciutat.

Un dels aspectes de més novetat ve donat per les precisions referents a la zona central de la ciutat, la que correspon a l'àrea del fòrum, el qual fins ara s'identificava topogràficament només per les troballes epigràfiques fetes el segle XVIII al construir la nova església de Sta. Maria que ocupa una bona part de la zona. La descoberta recent de les restes del *podium* del temple romà sota el paviment d'una capella lateral de l'actual església, l'excavació de l'antic pati de la Torre Vella, amb la troballa d'una sèrie de *tabernae*, i un potent mur de la primera meitat del segle I a.C. relacionable segurament amb el límit suddest del fòrum, i les estructures aparegudes en l'excavació de la plaça de la Constitució que ens marquen el seu límit sudoest, comencen a donar ja un contingut arqueològic-topogràfic més concret del que degué ésser el centre religiós i polític-administratiu de la Baetulo romana.

Així, avui podem entreveure com la ubicació del fòrum de la ciutat fou acuradament escollida, tenint en compte les característiques topogràfiques del lloc d'assentament de la ciutat: la vessant d'un petit turó de pendent suau però amb un desnivell brusc abans de morir sobre el començament de la platja. L'*oppidum* establert sobre aquesta topografia quedava dividit doncs naturalment en una part baixa sense solució de continuïtat amb la platja pròpiament dita, i una part alta a la vessant del turó. El fòrum es col·locava a la part alta, però just sobre l'esmentat desnivell sobtat. El resultat, sens dubte buscat deliberadament al fer l'elecció, degué ésser d'un eficaç efecte escenogràfic ja que deixava aixecada i destacada la façana del fòrum sobre els demés edificis i la muralla de la part baixa, i per tant ben visible des del mar i des de les vies que arribaven a la ciutat seguint la línia de la costa.

La recerca d'aquest resultat escenogràfic en la disposició de l'*oppidum* és ja clarament un reflex de la influència de les tendències de l'urbanisme hellenístic que des d'aquests anys (principis del segle I a.C.) començaven a repercutir amb força en l'arquitectura i l'urbanisme romà.

L'exploració arqueològica obligada d'aquesta àrea del fòrum, que avui està en curs d'urbanització definitiva seguint el procés de revalorització del centre històric de la ciutat que ha emprès amb decisió l'Ajuntament badaloní, aportaran a curt termini nombroses novetats i precisions que faran possible sens dubte un acurat estudi arquitectònic que permeti una comprensió més detallada del conjunt.

En l'aspecte urbanístic l'estudi de les troballes d'aquests darrers anys també apunten cap una altra precisió força interessant i aclaridora: l'aplicació d'una certa divisió funcional, almenys en el moment fundacional, entre la part alta i la part baixa de la ciutat, ben delimitades per l'esmentat desnivell. La part alta se'ns perfila més com una zona residencial amb cases relativament àmplies, la mostra més significativa i ben coneguda de

les quals seria la casa amb atri del carrer Lladó,³ però aquesta no és pas un exemple aïllat, ja que tenim molts altres restes que pertanyerien a edificis semblants. La part baixa en canvi hauria sigut destinada a usos més comunitaris i allà s'hi bastiren els edificis públics més utilitaris com termes, mercats, etc., sense que pugui però descartar-s'hi la presència d'algun edifici públic també destinat a vivenda.

Sembla també que la modulació aplicada a la trama urbana no va ésser ben bé la mateixa per aquelles dues zones, i en conseqüència sobretot pel que fa als carrers direcció mar-muntanya de la part alta tindrem una certa diferència respecte a la nostra primera interpretació urbanística general.

Hem apuntat també darrerament la possibilitat, basada en l'observació de la topografia actual, de la presència d'un edifici públic tipus petit teatre en la zona de confluència dels actuals carrers de les Eres i de la Costa, que correspon a l'extrem sudoest del desnivell topogràfic sobtat al qual ja ens hem referit i que aquí faria una inflexió cap al sud. Aquest desnivell hauria servit en aquest cas per assentar-hi la *cavea* semicircular de l'edifici. Els vestigis per fonamentar aquesta deducció són indirectes i febles però no descartables, i només podran tenir confirmació o desmentiment mitjançant la prospecció arqueològica.

L'ESTABLIMENT FUNDACIONAL

Fa deu anys situàvem la data fundacional de la ciutat als voltants de l'any 100 a.C., deduint-la de l'estudi de la ceràmica campaniana present al jaciment i de la tècnica constructiva emprada en la muralla. No teniem aleshores constància de cap estrat d'època republicana susceptible d'ésser ben diferenciat i datat.

Avui tenim ja detectats en quatre punts diferents de la ciutat estrats arqueològics de formació anterior a l'època d'August, que venen a confirmar aquella primera deducció, i a més ens aporten la important precisió —ja intuïda però ara establerta amb una base estratigràfica—, que la construcció del temple i del fòrum de la ciutat fou duta a terme en els anys immediats a la fundació, dins de la primera meitat del segle I a.C.

Així es reforça també la hipòtesi que interpreta l'inici de l'establiment com una fundació «ex novo» de tipus colonial amb probable participació de ciutadans romans veterans de les legions. Les dimensions d'aquest establiment primer l'hem de xifrar atenent a les noves dades topogràfiques cap a les 10 Ha, amb un creixement posterior, ja en època imperial, fins a les 12-13 Ha com a mínim.

3. J. de C. SERRA RÀFOLS: Excavacions a Badalona. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1927-1931*, pàgs. 100-111; J. GUITART: *Baetulo...*, pàgs. 80-88.

L'EVOLUCIÓ DE BAETULO A PARTIR DE FINAL DEL SEGLE I D.C.

No ens és possible aquí seguir exhaustivament les novetats arqueològiques fruit d'excavacions concretes o de l'estudi de materials procedents del jaciment,⁴ força nombrosos pel que fa a l'època augustea i al segle I d.C.

Ens referirem només, i per concloure, a la transformació que sembla que es produeix a la ciutat des de finals del segle I d.C., qüestió que ja plantejàvem en el nostre primer estudi induïts sobretot per l'observació de dos fets que podíem datar amb precisió dins encara de l'època làvia: l'enderrocament d'una casa i l'abandonament i inutilització d'un important conducte d'aigua. Interpretàvem aquests fets com a símptomes d'una reorganització urbanística de la ciutat, i constatàvem com això es produïa en el mateix moment en què Baetulo devia rebre la seva organització municipal, tal com es dedueix de la documentació epigràfica disponible. Les dades arqueològiques no ens permetien aleshores avançar més en la definició de la significació i l'abast d'aquella transformació.

També en aquest important aspecte de l'evolució històrica tenim aportació de noves dades. Les successives excavacions han anat mostrant nous exemples d'estructures diverses (*domus*, *tabernae*, clavegueres...) amortitzades i cobertes per estrats d'època làvia.

En algun cas, s'ha pogut documentar clarament com una *domus*, la construcció de la qual podia datar-se en el segle I a.C., veia recoberts els seus paviments d'*opus signinum* per un estrat d'època làvia, damunt del qual s'hi instal·lava una nova activitat, segons sembla de tipus artesano-industrial. Aquesta no és però una evidència fàcil de detectar a Baetulo, ja que moltes vegades, sobretot a la part alta de la ciutat, sobre els estrats del segle I d.C. s'hi assenten directament nivells formats ja en el segle XVI o XVII. Com és obvi seria erroni interpretar sense més aquesta absència estratigràfica com un abandonament de quinze segles de durada; l'erosió i sobretot els terraplenaments d'època moderna han tendit a desplaçar els estrats romans i medievals cap a la part baixa de la ciutat, on és molt freqüent trobar estratigrafies invertides fruit d'abocaments de terra procedent de dalt. És a dir: a la part alta de la ciutat és gairebé normal trobar les seqüències estratigràfiques incompletes no perquè no s'hagin produït, sinó perquè han estat escapçades per l'activitat constructiva posterior. En l'arqueologia urbana cal valorar molt acuradament les dades estratigràfiques negatives per tal de no caure en errors metodològics que falsegin les deduccions interpretatives.

4. Cal destacar la sèrie de tesis de llicenciatura que han abordat recentment aquests temes: CARMÉ PUERTA: *Les ceràmiques de parets fines de Baetulo*; JAVIER AQUILUE: *Las cerámicas africanas de la ciudad romana de Baetulo (Badalona)*; PEPITA PADRÓS: *Noves dades per a la interpretació de l'urbanisme de la Badalona romana*; MONTSERRAT COMAS: *Les àmfores romanes de la ciutat de Baetulo (Badalona)*; NÚRIA FLOS: *Els vidres romans de Baetulo*.

A la llum de les evidències arqueològiques que avui tenim a disposició, crec que pot proposar-se una explicació, que caldrà completar, matisar i enriquir amb els estudis detallats d'aquestes que ja s'estan portant a terme per part de l'equip del museu de Badalona, però que en línies generals podria sintetitzar-se així:

A partir d'època flàvia s'iniciaria un procés que comportaria l'amortització d'aquelles cases relativament grans i luxoses que havien sigut fins aleshores el lloc de vivenda de les famílies segurament descendents majoritàriament dels colons fundadors de la ciutat. Aquest procés crec que hem de veure'l relacionat amb el desenvolupament de les vil·les del territori a les quals a partir d'aquest moment no és difícil detectar-hi, al costat de les instal·lacions agrícoles, vestigis de vivendes d'un cert nivell. És a dir, estariem davant d'un desplaçament del lloc de residència de les famílies més benestants des de l'antic nucli urbà cap a les seves vil·les situades relativament a prop d'aquell.⁵

Les antigues cases del nucli urbà serien transformades i dedicades a altres usos, ja fossin artesanals o comercials, o també possiblement a vivendes més modestes destinades a gent emplegada en activitats i serveis diversos. No sembla que en aquest moment s'aixequin nous edificis d'envergadura, sinó que s'aprofiten, reconvertint-les, les estructures ja existents. Aquesta circumstància que si atenguéssim només a l'activitat constructiva podria semblar un símptoma de decadència, pren un caire ben diferent si considerem l'evolució global ciutat-territori com un tot en el seu aspecte polític, social i econòmic.

S'hauria produït doncs una transformació i redistribució d'usos a la ciutat i al seu territori i això coincidiria a més segurament amb la concessió del dret municipal, fet que potser seria també un dels acceleradors del procés, provocant la necessitat d'espai per a les noves activitats que desplaçarien l'ús pròpiament residencial.

5. En el mateix sentit apunten les conclusions de l'estudi del territori rural de la ciutat: MARTA PREVOSTI: *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, 1981.